

Apostlagärningarna Inledande komm: Bo Gierz

Bo Giertz kommentar:ApostlagärningarnaInledning

Boken

”Apostlagärningarna” är inget ursprungligt namn på denna skrift. Den utgjorde från början – som inledningen tydligt visar – andra delen av ett större arbete, där Lukasevangeliet var första delen. Ett särskilt namn på andra delen behövdes inte förrän man skilde de båda delarna åt. Det namn den då fick – egentligen ”Apostlarnas gärningar” – är knappast riktigt valt. Av apostlarna är det endast Petrus och Paulus som vi får veta något närmare om. De andra finns uppräknade i början, och Johannes möter oss ett par gånger i sällskap med Petrus. Annars uppträder de som ett kollektiv, och även så försvinner de efter apostlamötet i Jerusalem (15:22f) helt ur bilden. Vi hade gärna velat veta, vad det blev av dem. Men här tiger Apostlagärningarna.

Man har föreslagit att boken borde kallas ”Från Jerusalem till Rom”, därför att den skildrar evangeliets segertåg från den stad, där Jesus dog och uppstod, till den stad från vilken det mesta av den då kända världen regerades. Och det är riktigt att Apostlagärningarna ger oss en bild av hur evangeliet fördes ut från den första lärjungeskaran till allt vidare kretsar: till grekiska judar, till samariter och hedningar, först i Palestina, sen i Syrien, Mindre Asien och Grekland. Men något slutligt, avgörande steg till Rom är det knappast tal om i Apostlagärningarna. Vad som skildras är hur Paulus genom förföljelserna fördes dit. En församling fanns där redan, och det sägs ingenting om hur den genom Paulus blev centrum för fortsatt arbete. Paulus kom som fånge och hans öde var ännu helt osvist.

Man kan inte heller säga att vi här har ”Urkyrkans historia”. Här finns stora luckor medan det ägnas påfallande intresse åt vissa detaljer: konflikten med judarna, mötet med romerska myndigheter och framför allt processen mot Paulus. Författaren måste ha haft ett syfte som inte enbart var historiskt. Vilket kan det ha varit? Vem var författaren och varför skrev han?

Författaren

I fornkyrkan rådde bara en mening om författarskapet till dessa båda skrifter. De härrörde från Lukas, den läkare som följde Paulus på flera av hans resor och finns omnämnd på tre ställen i hans brev (Kol 4:14, 2 Tim 4:11, Filem 24). Traditionen är enstämmig på den punkten. Det tredje evangeliet har tydligen gått under Lukas namn ända från den tid – någon gång kring år 100 – då de fyra evangelierna fördes samman till en enhet. De som under 1800-talet började sätta denna tradition i fråga, utgick från att Apostlagärningarna måste härröra från en långt senare tid, då Lukas för länge sen var död. Författaren kunde på sådant använt anteckningar eller dagböcker som härrörde från Lukas eller någon annan följeslagare till Paulus. Det finns ju tre avsnitt i boken, där författaren säger ”vi” och ”oss” och alltså bör ha varit med själv.

Dessa försök att bestrida Lukas författarskap har blivit kraftigt motsagda. Adolf von Harnack – som själv tillhörde den bibelkritiska skolan och var det ledande namnet inom den liberala teologien kring sekelskiftet – visade genom en grundlig språkanalys, att ”vi-styckena” måste vara skrivna av den som författat återstoden av Apostlagärningarna. Han kom av flera andra skäl till övertygelsen att läkaren Lukas var författaren. De som alltjämt bestrider det, gör det utifrån övertygelsen att den bild vi här får av urkyrkan inte kan vara riktig. Litet tillspetsat kan man säga, att de anpassar källorna efter den bild de gjort sig av historien – i stället för att göra tvärtom.

Våra kunskaper om Lukas är begränsade. Enligt senare tradition (från andra hälften av 100-talet) var han från Antiokia och dog vid hög ålder i Beotien i Grekland. Säkert är att han var läkare. Hans språk visar att han var en bildad människa, som kunde skriva ett litterärt språk enligt de krav som skolgrammatiken uppställde. Gjorde man det, fick man avlägsna sig ganska långt från det språk som människor faktiskt talade. Lukas gör det bara undantagsvis – som i inledningen – men även när han använder det hellenistiska vardagsspråket, märker man hans skolbildning. Han använder en mängd ord som annars inte förekommer i Nya Testamentet. Det gäller framför allt sådana textpartier som är helt nyskrivna av honom själv, så som det mesta av Apostlagärningarnas andra huvuddel, den som börjar med kapitel 13. Om han däremot återger stoff, som han övertagit från andra, låter han det i stor utsträckning behålla sin tidigare form. Han hade ju som medhjälpare i missionsarbetet blivit grundligt förtrogen med den apostoliska undervisning, som överallt meddelades i ungefär samma form. Därför är hans evangelium mycket mindre präglad av hans egen stil än Apostlagärningarna, och när han återger Jesu egna ord använder han nästan uteslutande ett ordförråd som finns också hos de andra synoptikerna. Även i Apostlagärningarnas tolv första kapitel märker man att Lukas till stor del återger vad han fått ur andra källor, som ursprungligen måste ha varit arameiska. Man har diskuterat om de varit muntliga eller skriftliga. Enligt vad Lukas själv säger i företalet till evangeliet, bör det främst ha varit den muntliga traditionen som han utnyttjat. I Cesarea och Jerusalem hade Lukas goda tillfällen att skaffa sig upplysningar om kristendomens första tid. Han har återgivit sina sagesmän så troget att det är de – mer än Lukas – som kommer till tals.

Den bild vi får av Lukas, får vi till större delen indirekt genom ”vi-styckena” i Apostlagärningarna. Vi får följa honom på hans resor, först sommaren år 50 från Troas i Mindre Asien till Filippi, där han tycks ha stannat när Paulus drog vidare. Vidare mellan påsk och pingst år 57 på resan från Filippi ända till Jerusalem, och slutligen vintern 50–60 på den äventyrliga färden från Cesarea till Rom. Lukas förblir hela tiden anonym. Vi får inte höra om något som han personligen sagt eller gjort. Desto mera får vi höra om det han upplevde. Lukas har ett sätt att berätta som gör att scenerna fäster sig i minnet. Han tar oss med ut till bönestället vid floden utanför Filippi, han låter oss möta den siande flickan på vägen, vi får vara med om en nattlig

gudstjänst i Troas, där en mängd lampor är tända i en sal två trappor upp och en sömning ung man trillar ut genom fönstret. Och framför allt har han givit oss en skildring av en höststorm och ett skeppsbrott, som hör till de mest upplysande i hela den antika litteraturen. Vi ser allt med Lukas ögon, och därmed får vi en bild av honom själv: vaken och hjälpsam, intresserad av allt och i synnerhet av människorna han möter, med ett stänk av humor i sin syn på människors dårskaper och med en nykter och ändå brinnande tro på evangeliets sak.

Historikern Lukas

I ett avseende skiljer sig Lukas från alla andra nytestamentliga författare: han har ett tydligt historiskt intresse. Redan i evangeliet ger han en exakt datering av Johannes Döparens framträdande. I Apostlagärningarna möter vi en rad namn på kejsare, kungar, romerska tjänstemän och judiska ledare. Det har visat sig, att Lukas är synnerligen exakt och tillförlitlig, exempelvis när det gäller de tider han ger olika befattningshavare. I en del fall har man inte velat tro honom, därför att han kom med titlar som annars inte fanns i litteraturen, men så har man funnit inskrifter som klart har visat att Lukas har använt just det ord som vid den tiden användes på den platsen.

Även de tal som Lukas återger vittnar gott om honom som historiker. Antikens historieskrivare ansåg sig annars ha oinskränkt rätt att dikta de tal, som man lade i de agerandes mun. Det var ett sätt att belysa de motiv och avsikter de kunde tänkas ha haft. Men Lukas har inte arbetat på det viset. Redan stilen på de tal han återger är så varierande och både form och innehåll svarar så helt mot situationen, att man får ett omedelbart intryck av äkthet. Visserligen får vi komma ihåg att det inte fanns bandspelare på den tiden. Stenografer kunde man, men det lär knappast ha förekommit i de sammanhang som Lukas refererar. Men människor hade ofantligt mycket bättre förmåga att minnas och återge vad som förhandlats muntligen, än vad som är vanligt i dag. Det är en så påtaglig olikhet mellan Pauli sätt att tala i en synagoga, inför hedniska greker, inför kristna bröder eller inför konung Agrippa, att man måste anta att den har sin grund i Lukas kännedom om vad Paulus faktiskt har sagt. När han i Miletus talar till de äldste från Efesus, hör vi plötsligt den klang och de vändningar som vi känner så väl från hans brev. När han talar inför konung Agrippa, använder han just den litterära skolgrekiska som behövdes för att få gehör vid detta hellenistiska hov. Och det tal av advokaten Tertullus, som Lukas refererar i ett annat sammanhang, är ett litet mästerstycke i historisk miniatyrkonst, där både mannen och det han kan ha haft att säga är tagna på kornet.

Särskilt i äldre litteratur brukade den judiske historieskrivaren Josefus – en yngre samtida till Lukas – åberopas emot honom. Det finns nämligen punkter där deras uppgifter inte tycks gå att förena. Men en närmare undersökning visar, att Josefus ingalunda kan ges ett självklart företräde framför Lukas när det gäller kunskaper och tillförlitlighet.

Tiden

Frågar man, när Lukas kan ha skrivit Apostlagärningarna, finns det ett faktum, som ger en naturlig utgångspunkt. Det är bokens överraskande slut. Lukas har låtit skildringen alltmer koncentreras kring processen mot Paulus. I hela åtta kapitel får vi följa hur den utvecklas, från försöket till lynching i Jerusalem, där Paulus räddades och samtidigt fängslades av romarna, fram genom alla förvecklingarna under fångenskapen där och i Cesarea och slutligen till de två åren i Rom. Här bryter Lukas plötsligt av just som avgörandet står för dörren. Vi får aldrig höra hur det gick. Man har gissat att Lukas blev avbruten genom någon dramatisk händelse, men man har inte kunnat förklara varför han inte längre fram återupptog arbetet. Enligt traditionen dog han ju vid hög ålder. Eller man har påstått, att han var färdig med sitt syfte att skildra ”evangeliets segertåg från Jerusalem till Rom”. Men det är – som vi sett- högst osannolikt att det var det han ville skildra. Redan Adolf von Harnack, som länge hade försökt hålla fast vid en sen datering av Lukas skrifter, kom fram till övertygelsen, att det bara finns en rimlig förklaring till detta abrupta slut, nämligen denna enkla: Det fanns inte mer att berätta. Där sannolikt – år 62 – befann man sig när Lukas lade ned pennan. Harnack säger att alla andra förklaringar ”strider mot all inre sannolikhet och alla psykologiska regler som gäller när man berättar”. Han har också utförligt motiverat varför Apostlagärningarna måste vara skrivna i början av 60-talet. De skälen har många andra understrukit. Hus Lukas finns inte någon antydning om att Petrus eller Paulus skulle ha lidit martyrdöden. Ingenting tyder på att författaren ännu hört om Jakobs martyrdöd i Jerusalem år 62. Det finns inga spår av den fruktansvärda förföljelsen efter Rums brand år 64. Synen på den romerska staten är den optimistiska och förtroendefulla, som möter oss också i Pauli brev (t ex Rom 13). Hittills hade man haft goda erfarenheter av den romerska rättsskipningen. Den var saklig och opartisk. Vi får komma ihåg att också kejsar Nero fram till år 64 ansågs som en god kejsare. De första åren av hans regering var något av en guldålder för det romerska imperiet, vilket återspeglas i hela stämningen i Apostlagärningarna. Slutligen finns där inte heller det minsta förebud till det stora judiska kriget som började år 66 och slutade med Jerusalems förstörelse. Den dom över judarnas obotfärdighet, som finns med i Apostlagärningarnas slutackord, gäller deras ställning som det privilegierade egendomsfolket inte deras existens som nation. Och slutligen: Hade någon i en senare generation försökt skriva en redogörelse för Pauli liv, skulle han säkert ha utnyttjat Pauli brev, som samlades och cirkulerade redan fram emot sekelskiftet. Men Lukas har uppenbarligen inte använt dem som källa. Man kan känna igen en del paulinska vändningar och älsklingsstanker, som är desamma i Pauli brev som i hans tal i Miletus eller inför Agrippa. Man kan höra Paulus tala om rättfärdiggörelsen (13:39), men den har inte samma dominerande plats som i hans brev. Över huvud visar oss Lukas händelserna kring Paulus ur en annan synvinkel än breven. I breven talar Paulus till kristna människor. I Apostlagärningarna har vi bara ett utförligt exempel på den saken: talet i Miletus (20:18f). Bland judar och hedningar fick han tala om andra saker. Detta har Lukas riktigt återgivit. Den bild han ger av Paulus är hämtad ur hans egen erfarenhet. Hade någon annan i en senare generation försökt rekonstruera bilden med hjälp av Pauli brev, hade den blivit en annan. Det finns alltså all anledning att tro att denna bok har kommit till omkring år 62. Det återstår att fråga om Lukas kan ha haft någon påtaglig anledning att skriva just då. Därmed kommer vi till frågan om syftet med boken.

Syftet

Lukas har själv berättat, varför han skrivit dessa båda böcker. Han tillägnar dem en man, som han kallar Teofilus. I inledningen till evangeliet ger han denne Teofilus en titel, som tillkom högt uppsatta personer. Paulus använder den när han talar till prokuratorn Festus (26:25), och kommendanten Lysias när han skriver till Felix (23:26). Lukas säger att han vill ge denne Teofilus utförliga och tillförlitliga informationer om ”de ting som inträffat hos oss”, ting om vilka Teofilus redan fått upplysningar (eller undervisning; båda översättningarna är möjliga). Namnet Teofilus betyder ”gudsvän”, och man har förmodat att det rör sig om ett täcknamn för en förnäm person, som inte ville ha sitt verkliga namn utsatt.

Här finns nu en möjlighet att få en enkel förklaring till de problem vi har mött. Apostlagärningarna uppehåller sig utförligt vid den process som ännu pågick mot Paulus när boken skrevs. Den blir belyst med stor noggrannhet. Över huvud uppehåller sig Lukas gång på gång vid de romerska myndigheternas inställning till den kristna missionen. Man har förklarat det med att det skulle röra sig om en försvarsskrift från senare år, som ville vederlägga anklagelsen mot de kristna för statsfientlighet. Men det blir då oförklarligt, varför processen mot Paulus fått en så dominerande plats utan att man till slut får veta hur det gick.

Fullt begriplig blir däremot hela uppläggningsen av boken, om man antar att Teofilus på något sätt kunnat påverka utgången av processen mot Paulus och samtidigt varit vänligt inställd mot de kristna. Församlingen i Rom var inte helt utan förbindelser med inflytelserika personer. Där fanns kvinnor också ur de högre samhällsskikten. Man måste ha frågat sig, om man inte kunde få hjälp på något håll, när nu efter två år Paulus sak äntligen skulle tas upp i rätten. Så har man kommit i förbindelse med denne Teofilus. Han kan ha varit så lierad med församlingen att han redan fått en viss undervisning. Troligare är väl att han bara fått upplysningar och kunskap genom kristna vänner – kanske genom sin hustru. När man så vänt sig till honom för att få hans hjälp, har han bett att få en ordentlig redogörelse både för kristendomens innehåll och för allt det som låg bakom målet mot Paulus. Och det är ju just detta som Lukasevangeliet och Apostlagärningarna ger. De är dels en missionskrift (med tydligt syfte att övertyga och vinna läsaren), dels en försvarsskrift för Paulus.

Det senare betyder inte att det är fråga om ett slags ”inlaga till rätten”. Vad det rör sig om är underhandsinformation och bakgrundsmaterial för en person, som kan tänkas påverka utgången av målet. Det är ju påtagligt att de romerska myndigheterna hade oändligt svårt att komma underfund med, vad som egentligen låg bakom judarnas häftiga anklagelser mot Paulus. Här ges nu klart besked. Motsättningen började redan på Jesu tid och ledde till dödsdomen över honom. Sen har den fortsatt och haft sin grund just i tron på Jesus som Messias och Guds Son.

Lukas visar nu, att varje gång som denna konflikt dragits inför romerska domare, har de kunnat konstatera att allt tal om upprorisk propaganda och statsfientlig verksamhet har varit ogrundat. Det gjorde redan Pilatus, och detsamma blev resultatet inför Gallio, Felix och Festus. Även konung Agrippa åberopas som vittne, liksom kommendanten Lysias. Hela den utförliga skildringen av missionsarbetet är ägnad att klargöra, att det rör sig om en verksamhet med rent religiösa syften.

Vi har anledning tro att Paulus verkligen blev frikänd. Det finns en möjlighet att anklagarna helt enkelt uteblev och att Paulus försattes på fri fot när ingen efter en viss tid inställt sig för att föra talan mot honom. Även i det fallet kan denne okände sympatisör ha behövt sina informationer för att göra slut på alla misstankar att det ändå rörde sig om någon subversiv verksamhet.

Vid sidan av försvarssyftet finns här en tydlig avsikt att missionera. I Lukasevangeliet är den helt dominerande. I Apostlagärningarna väger de båda syftena mera jämnt och är oupplösligt sammantvinnade. Det hänger samman med att Petrus och Paulus också inför rätta aldrig upphörde att vara missionärer.

Texten

Den grekiska texten till Apostlagärningarna bjuder på ett ovanligt problem. Den existerar nämligen i två recensioner. Det är inte fråga om de små avvikelser – i regel betydelselösa – som man också annars kan finna i de äldsta handskrifterna, utan här rör det sig om vad man skulle kunna kalla en ”översedd upplaga”. Den ena versionen av texten finns i de tre stora pergamenthandskrifter från 300- och 400-talen, som utgör den fasta grunden för vår bibeltext. Det är den som ligger till grund för det stora flertalet översättningar. Men nu finns det en annan viktig handskrift (Codex Bezae, vanligen betecknad D) troligen från 400-talet, som har en egen version av Lukasskrifterna, mindre särpräglad i fråga om evangeliet men starkt avvikande i fråga om Apostlagärningarna. Den kallas vanligen den ”västliga” texten (fast den i själva verket varit lika spridd i orienten). Den har legat till grund bl a för den första syriska översättningen som gjordes redan på 100-talet, och måste alltså ha en aktningssvärd ålder.

Av de båda texterna är den ”västliga” den längre. Den innehåller en mängd utvikingar, tillägg och detaljer som inte finns i den andra textformen. Frågan är nu vilken av de båda versionerna som är den ursprungliga. En teori säger, att det är den längre texten, men att redan Lukas själv reviderat den och strukit vad han ansett onödigt. Den teorien anses inte hållbar, eftersom en rad ställen i den längre texten verkar vara senare tillägg. Men å andra sidan innehåller den åtskilliga detaljer som kan vara grundade på korrekt information. Man har därför gissat, att det är fråga om en tidig överarbetning, utförd av någon som haft tillgång till gammal god tradition. Problemet kan inte anses löst. Den text, som kommenteras i det följande, är den vedertagna, men samtidigt kommer en del intressanta ställen i den ”västliga” texten att återges.

Det har alltid funnits kristna som haft en särskild kärlek till Apostlagärningarna. Den apostoliska tiden blir levande för oss. Vi ser ett stort och avgörande sammanhang, men det träder fram i idel konkreta händelser, ofta dramatiska och spännande. Det har alltid funnits människor, som har svårt att fatta sanningen när den kommer till dem i abstrakta och allmängiltiga formuleringar, men som ser den intuitivt och omedelbart när den presenterar sig för dem i konkreta tilldragelser och levande

personligheter. Lukas tycks ha upplevt sanningen på det viset, och så ger han den vidare. Kanske är det här vi har hemligheten med Apostlagärningarna, denna märkliga bok som innehåller så många detaljer om till synes oväsentliga ting, personer och händelser, och samtidigt kan skänka så mycket djup och äkta uppbyggelse.

Copyrightregler:

Bo Giertz är upphovsman till såväl översättning som kommentar,
Nedladdning och utskrift av såväl översättning som kommentar får endast ske för personligt bruk,
All övrig användning av såväl översättning som kommentar måste godkännas av rättsinnehavarna samt

Stiftelsen bibelskolan.com åtar sig att förmedla eventuella förfrågningar om vidare användning av översättning och/eller kommentar till rättsinnehavarna.

REGISTER:Nya Testamentet Apostlagärningarna